

AJYNYÝAZ ŞAHYRYŇ ŞYGYRLARYNYŇ TÜRKMEN DILINDÄKI TERJIMELERI HAKDA

(A. Mämmedowyň terjimeleriniň mysalynda)

Gaýlyýewa O.K.

Filologiýa ylymlarynyň doktory, professor. Garagalpak döwlet uniwersitetiniň “Türkmen dili we edebiyaty” kafedrasynyň müdiri

Bahar Jepbarowa

Türkmenistan Ylymlar Akademiýasynyň Magtymguly adyndaky Dil, edebiyat we milli gollýazmalar institutynyň uly ylmy işgäri

Annotasiýa: Bu makalada türkmen we garagalpak edebiyatynyň edebi gatnaşyklary, edebi baglanyşygyň esasy ugurlarynyň biri bolan çeper terjimäniň edebiyatlary biri-birine ýakynlaşdyrmakdaky hyzmaty, XIX asyr garagalpak şahyry Ajynyýaz Kosybaý oglunyň sygyrlarynyň türkmen diline terjime edilmegi, şahyr, alym A. Mämmedowyň terjimeleriniň mysalynda derňew edilýär.

Daýanç düşünjeleri: edebi baglanyşyk, çeper terjime, stil, çeper deňeşdirme, meňzetme.

Türkmen we garagalpak edebiyatlyrynyň özara edebi baglanyşyklary öz gözbaşyny irki döwürlerden alyp gaýdýar. Edebi gatnaşyklaryň köpdürlüliginini esasy ugry bolan çeper terjime meselesi häzirkä günde has-da rowaçlandy. Şeýlelikde, häzirkä zaman edebiyatşynaslyk ylmynda çeper terjime meselesini öwrenmeklik derwaýys işleriň biri bolmaklygynda galýar. Şonuň üçin hem biz şu ylmy makalamyzda XIX asyr garagalpak şahyry Ajynyýaz Kosybaý oglunyň sygyrlarynyň A. Mämmedow tarapyndan türkmen diline terjime edilmegi we onda terjimeçiniň ussatlygy dogrusynda durup geçmekligi makul bildik.

Türkmen şahyry, terjimeçi, filologiýa ylymlarynyň doktory Ahmet Mämmedow garagalpak edebiyatynyň köpsanly çeper eserlerini türkmen diline terjime edipdi. A. Mämmedowyň döredijilik älemi babatynda gürrüň edenimizde onuň döredijilik aýratynlygynyň ikinji bir bölegi çeper terjime hasaplanýar. Türkmen, özbek, garagalpak edebi baglanyşyklaryny içgin öwrenen belli alym K. Kurambaýew şahyr A. Mämmedowy «Garagalpak edebiyatynyň Türkmenistandaky iň ussat, ökde, işeňňir terjimeçisi» [1, 195] – diýip belleýär. Hakykatdan-da, A. Mämmedow garagalpak edebiyaty, şol sanda, onuň poeziýasy bilen gyzyklanyp, ondan edebi täsirlenme alýar. Şahyryň özi bu hakda: «Her bir dörediji özüniň eserleriniň çeperçiligi, ideýa-mazmunynyň baýlygy we başga taraplary bilen ikinji bir döredijide höwes döretmese, onda edebi täsir hakynda gürrüň etmek asla mümkin däl» [2, 18] – diýip nygtaýar.

Edebi aragatnaşyk meselesinde doganlyk halklar edebiyatynyň wekilleri özleriniň çeper eserlerinde umumadamzat meselelerine bagyşlanan pikirleri beýän edip, olar biri-birlerine edebi täsirini ýetiripdirler. Şeýlelikde, garagalpak nusgawy şahyrlary Günhoja, Ajynyýaz, Berdak we başgalaryň edebi mirasy hem A. Mämmedowyň ünsüni özüne çekip gelipdir. Şonuň üçin-de, terjimeçi şahyr ol söz ussatlaryny özüne halypa saýypdyr. A. Mämmedow garagalpak şahyrlarynyň sygyrlaryny türkmen diline terjime edip, “Günhoja, Ajynyýaz, Berdak” ady bilen 1993-nji ýylda Aşgabatda “Magaryf” neşiratynda çap etdirýär we giň okyjylar köpçüligine hödürleýär. Kitaba terjimeçiniň özi “Magtymgulynyň garagalpak şägirtleri” diýen temada sözbaşy ýazyypdyr. Usat terjimeçi A. Mämmedow garagalpak edebiyaty bilen juda ýakynan tanyş bolup, garagalpak şahyrlarynyň edebi mirasy bilen içgin gyzyklanýar, şahyrlaryň birnäçe sygyrlaryny türkmen diline terjime edýär. Terjimeçi garagalpak edebiyaty we onuň şahyr wekilleriniň türkmen şahyry Magtymgulynyň döredijiligine goýýan uly sarpasy babatda: “Garagalpaklaryň Günhoja, Ajynyýaz, Berdak ýaly tanymal geçmiş şahyrlary bar. Garagalpak halkynyň geçmiş edebiyatyny, medeniýetini ymykly öwreniji, Gündogarşynas I. Belýaýew “Magtymgulynyň Aral deňziniň kenarlarynda, garagalpaklaryň arasynda hem giňden tanalýandygyny baryp-ha asyrymyzyň başynda ýazyp giden makalasynda ýörite belläpdir. Şeýle bolansoň, ady agzalan şahyrlaryň Magtymgulynyň sygyrlaryna bipolar garamajakdygy, ondan tema, ideýa, çeperçilik babatlarda görüm-görelde aljakdyklary düşnükli” [3, 6] diýip, öz şahsy garaýyşlaryny beýan edipdir.

Şeýle hem alym terjimeçi A. Mämmedow Garagalpak nusgawy şahyry Ajynyýazyň döredijiligine uly hormat goýupdyr. Ol terjime kitabyňyň sözbaşysynda Ajynyýazyň ömri we döredijiligi babatda gysga maglumat bermek bilen: “Ajynyýaz garagalpak poeziýasynda filosof hökmünde ykrar edilmeli ýeke-täk şahyrdy. Onuň filosofiyasynyň formalaşmagynda, kemala gelmeginde, hemme zatdan ozal, Magtymgulynyň uly hyzmaty bolupdyr.” diýip belläp geçýär.

Şeýlelikde, Ajynyýazyň sygyrlarynyň türkmen dilindäki tekstine üns berenimizde terjimeçi A. Mämmedowyň sygyrlary türkmen diline geçirende terjimeçiligiň esasy meselelerine uly üns

berendigini görmek bolýar. Ýagny, birinjiden şygrylaryň ideýa-mazmunyny şol durkunda dolulygy bilen okyja ýetirmeklige hereket eden bolsa, ikinjiden, awtoryň stil aýratynlygyny hasaba alypdyr, üçünjiden, eseriň çeperçiligine gaty güýçli üns beripdir. Mysal üçin Ajynyýaz şahyryň “Ýellerim bardy” diýen şygry terjimeçi tarapyndan “İllerim bardyr” ady bilen terjime edýär. Mysal üçin:

Biziň ýurdumyza Kojban diýerler,
Galpagy gazan dek illerim bardyr.
Bir-birini jan-jigerden söýerler,
Hytaý, Goňrat diýen illerim bardyr.

Ýaýlagym Ürgençdir, arkasy deňiz,
Ýagymnysy ýagly mallary semiz,
Biri-birisinden gowy, görseňiz,
Agzybiýr goňratly illerim bardyr [3, 42] – diýip, şygryň manysyna görä, at goýupdyr.

Terjimeçi şygryda Ajynyýaz şahyryň il-ýurdy babatda aýdan maglumatlaryny şol durkunda saklamak bilen türkmen diline terjime edipdir. Ajynyýazyň şygrynda garagalpak ili Kojban, halkynyň bolsa agzybirlikde Hytaý, Goňrat ýerlerinde, deňiz ýakalarynda ýaşaýandyklary beýan edilýär. Terjimeçi hem bu maglumatlary türkmen dilinde çeperleşdirip suratlandyrypdyr. Şygryň sap nusgadaky teksti şeýle:

Sorasaň ýelimdi Kojban, bizlerden,
Kalpagy kazandaý ýellerim bardy.
Käte şykça keşiriňler sözlerden,
Kytaý, Koňyrat atly ýellerim bardy.

Jaýlawym – Ürgeniş, arkasy – teňiz,
Jawyryny kakpaktaý mallary semiz,
Ruksatsyz bir-birine salmas iz,
Birlikli Koňyrat ýellerim bardy. [4, 11]

Şygryň iki dildäki görnüşini deňeşdirip seredenimizde, türkmen dilindäki terjimäniň döredijilikli usulda ýerine ýetirilendigine göz ýetirmek kyn däl. Elbetde, döredijilikli terjimede terjimeçi özüniň döredijiliginden gelip çykan ýagdaýda sözleri erkin, özbaşdak ulanmaga üns berýär. Georafik atlar şol durkunda saklanyp, şygryň mazmuny okyja düşnükli beýan edilipdir.

Şeýle-de bolsa, terjimede käbir garalpak sözleriniň ulanylyşynda aýratynlyklar duş gelýär. Mysal üçin şygryň birinji bendinde şygryň sap nusgasynda “Sorasaň ýelimdi Kojban, bizlerden” setirdäki ikinji ýöňkemedä ulanylan “sorasaň ýelimdi” sözleri türkmençe terjimede birinji ýöňkemedä gelen “Biziň ýurdumyza” sözler bilen çeper terjime edilipdir. Şygryň üçünji setirinde garagalpakçada “Käte şykça keşiriňler sözlerden” diýlip berlen bolsa, türkmençede “Bir-birini jan-jigerden söýerler” görmüşinde terjimeçiniň gabat gelmedik özbaşdak-erkin terjime usulyňa köpräk ýykgyň edendigini görmek bolýar.

Şeýle hem şygryň ikinji bendiniň ikinji setirinde garagalpakçada “Jawyryny kakpaktaý mallary semiz” diýlip, “gapak ýaly” deňeşdirme usulynda suratlandyrylan ýagyryny sözüne ekwiwalent hökmünde terjimeçi “ýagymnysy ýagly” söz düzümini ulanypdyr.

Şonuň ýaly-da, Ajynyýaz şahyryň “Beri kel” atly şygryny terjimeçi türkmen diline “Bäri gel” ady bilen terjime edip, okyjylara ýetiripdir. Şygryň düýp nusgasynda:

Aý-älifdek naz ýetip, häýkelin takkan, beri kel,
Be-buralyp naz ýetip, jyýa bakkan beri kel,
Te-tutaşyp ot kibi, kyýa bakkan, beri kel,
Se-säne aýtyp, tiliýdin pallar akkan, beri kel,
Jim-janymdy örteýip, otlarga jakkan, beri kel.

Ha-da halym körgizip tur, tände janym sendedur,
Hiý- kyýalyň kimdedur, bälki ktýalyň mendedur,
Dal-dawa tapmas, bul därtim, därtime därmandadur,
Zal-zawkym, käste janym, köňlime ärmandadur,
Rehi-rumalyn kolga alyp, kyýa bakkan, beri kel.

Türkmençe terjimede:

Aý - elip dek nez edip, tumarlar dakan bäri gel,

Be - burulyp, saz edip, gaşyny kakan bäri gel,
Ti - tutaşyp ot kibi, gyýa bakan bäri gel,
Si - sena aýdyp, diliden ballar akan bäri gel,
Jim-janymy örteýip, otlara ýakan bäri gel.

Ha-da halym görkezip dur, tende janym sendedir.
Hi - hyýalyň kimdedir belki hyýalyň mendedir,
Dal-doga tapmaz bu derdim, derdime dermandadyr,
Zaly-zowkum, hassa janym, könlüme hyýaldadyr,
Rehi-romalyň ele alyp, gyýa bakan bäri gel.

Görnüşinde terjime edilipdir. Bu ýerde terjimeçi şygryda ulanylan meňzetmeleri, deňeşdirmeleri, suratlandyrmalary şol durkunda saklamaga hereket edýär. Sebäbi, Ajynyýazyň bu şygry arap elipbiýi esasynda, harplary getirmek bilen her bir şygyr setirindäki sözi şol harp bilen başlanýan söz arkaly pikiri beýan edipdir. Terjimeçi bu ýerde hem awtoryň stil aýratynlygyny saklap, türkmen okyjylaryna Ajynyýaz şahyryň şygyr düzmekdäki ussatlygyny görkezip bilipdir. Terjimeçiniň ýene-de bir ussatlygy ol köpräk çeper dile üns berip, döredijiniň stil aýratynlygyny özünde saklap galmaklyga hereket edendigini görmek bolýär.

Umuman aýdanymyza, A. Mämmedow garagalpak şahyry Ajynyýazyň şygrylaryny türkmen diline terjime etmekçi bolanda, ýokardaky ýaly terjimäniň belli-belli kynçylyklaryny başdan geçirip, goşgynyň stilini, ruhuny saklap galmak bilen türkmen diline terjime edýär. Şygrylaryň türkmen okyjylaryna düşnükli bolmagyny gazanmaga çalyşýar.

Yokardaky barlaglardan şeýle netije çykarmak bolar:

Garagalpak we türkmen terjimeçiliginde garyndaş dillerden terjime meselesini ylmy jähtden öwrenmeklik döwrüň talaby derejesinde ösüşini dowam edip gelýändigini üçin şu günki günde bu ugurdan aýratyn mekdepler peýda boldy. Şeýlelikde, çeper termine meselesi edebi gatnaşyklaryň kerwen ýoluny has uzak menzillere «guba düýelik» ýodasyndan gitmegini dowam edýär.

Ikinjiden, häzirki döwürde türkmen-garagalpak edebi gatnaşyklary bir tarapdan Magtymgulynyň döredip giden edebi mirasy, mekdebi boýunça össe, üçünjiden edebiýatşynaslyk ylmy arkaly edebiýatçy alymlaryň ylmy barlaglary bilen has kämilleşýär. Edebi baglanysygyň şu üç ugurdan rowaçlanmagy türkmen-garagalpak halklarynyň edebiýatyny biri-birine has hem ýakynlaşdyrýar.

ЭДЕБИЯТЛЕР

1. Kurambaew K. Adabiý zaraýon Izod ma`suliýati Adabiý alokalar. Toşkent, 2009, 195-b.
2. Mammedow A. Gündogar poeziýasynda türkmen xakyýkaty. Aşgabat, 1977, 18-b.
3. Mammedow A. Günhoja. Ajiniýaz. Berdak. Aşgabat: Magaryf, 1993, - 6 b.
4. Әжинияз. Баспаға таярлаған Қ.Байниязов, А.Альниязов, Т.Байниязова. Нөкис: Илим, 2014. - 11 б.